

SÖYLEŞİ
YORUM

YAPAY TAİRİHİN ESİRLERİ

ALİ AKYILDIZ

YAPAY TARİH'İN ESİRLERİ

Ali Akyıldız

Söyleşi

TİMAŞ YAYINLARI | 4530

Tarih-SöyleşiYorum| 1

EDİTÖR

Neval Akbiyik

KAPAK TASARIMI

Ravza Kızıltuğ

İÇ TASARIM

Tamer Turp

1. BASKI

Temmuz 2018, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2876-4

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkii Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul

Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşımlı olarak

Timas Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
"Padişah-ı Mecâzi" Kadınlar, Harem ve Tarih Üzerine.....	13
Sadece Başarıları Öne Çıkaran 'Marazi Tarih' İlgisi Zihinleri Uyuşturuyor.....	31
Yapay Tarihin Esiri Oluyoruz.....	45
Her Nesil Kendi Tarihini Yazar!.....	53
Tarihin Sadece Olumlu Yanlarını Almak Sanal Bir Sosyal Tatmin Aracıdır.....	59
Kösem Büyüde, Safiye Sultan Rüşvette Ünlüydü	71
Batılılaşma Döneminde Osmanlı Saray Kadınları.....	77
Akademik Camiada Kriterler Ziyadesiyle Esnetildi.....	95
Tarihçinin Mutfağı: Ali Akyıldız'la Demiryolundan Hisse Senetlerine.....	113
Tarih Dönemsel Bir İnşadır.....	123
Once Sarayı Batılılaştı.....	131
Sarayın Mücadeleci Sultani.....	137
Refia Sultan: Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızının Hazin Hayat Hikâyesi	141
18. Yüzyıl, Dinamik Farkların Yüzyılıydı	147
Kâğıt Para, Osmanlı'da Büyük Ekonomik Krize Neden Oldu	153

“Padişah-ı Mecâzi” Kadınlar, Harem ve Tarih Üzerine*

Bugüne kadar Osmanlı tarihinin bürokrasi, ekonomi ve biyografi alanlarında birçok kitap ve makale yazan Ali Akyıldız'ın yeni çıkan *Haremin Padişabı: Valide Sultan, Harem'de Hayat ve Teşkilat* adlı kitabı bu konuya ilişkin efsanevi ve kurmaca ezberlere karşı açılmış bir meydan okuma. *Valide Sultan* kısmen popüler algayı hedef alarak akıcı ve sade bir dille haremi ve valide sultanlık çerçevesinde bir kadın iktidarının oluşum sürecini anlatan bir çalışma. Bir taraftan valide sultanlara bakarken, incelikli bir şekilde haremin kendine has hiyerarşik bir kurum olarak yapılanmasının tarihini de ortaya çıkartıyor.

Son zamanlarda popüler yayınlar, diziler ve beyaz perde filmlerinin ortaya çıkardığı bir tarih ilgisi var. Bu ilginin bir kısmı da Ali Akyıldız'ın yeni tarih algısı için kullandığı kelimelerle “marazi” ve “hipnotize” edici bir biçimde harem ve Osmanlı saray kadınlarına yönelik. Harem özelinde bu algı yer yer öryantalist aklın devamı sayılabilcek kuralsızlık, şehvet ve entrikalar dünyası şeklinde oluşuyor. Harem denince akla valide sultan, cariyeler ve hadım ağalar gelmekte. Ancak yine bu popüler algılar pekliğimizden Osmanlı saray kültürünü, kadın ve iktidar konusunda tekrar düşünmeye sevk etti. Harem diye adlandırılan yer, sadece hanedan mensubu kadınların ve cariyelerin kaldığı bir bina değil, bir kurum. Ali Akyıldız'a harem kurumu, kadınlar ve iktidar üzerine sorular yönelttiğim.

* *Toplumsal Tarih*, sayı 291 (Mart 2018), Söyleşi: Özlem Çaykent-Sinan Kaya, s. 62-70.

Geriye doğru baktığında, padişah kızlarının kurumsal konumuyla ilgili kitabı iyi ki 19. yüzyıl ağırlıklı olarak yazmamışım diyorum. Çünkü bu son kitabım, bu tür müesseselerle ilgili konuların, bir kesiti alınarak değil de bir süreç olarak incelenmesi gerektiğini öğretti bana.

Özel bir soruya başlayalım. Hareme ilginiz nasıl başladı? Sizi bu konuda çalışmaya yöneltен sorular nelerdi?

Yaklaşık 25 yıl önce, doktora tezimin tamamlanmasının hemen akabinde, padişah kızlarının yaşama biçim ve kurallarını yine *Valide Sultan* yöntemiyle kurumsal olarak incelemek amacıyla araştırmaya başlamıştım; doğrusunu söylemek gerekirse bu araştırmayı diğer pek çok eserim gibi 19. yüzyıl ağırlıklı olarak sonuçlandırmak ve belki klasik dönem açısından temsil kabiliyeti olan 18. yüzyıla biraz temas ederek tamamlamak niyetindeydim. Araştırmanın temel sorusu, modernleşme literatüründe toplumun üst kesimlerinden aşağıya doğru bir süreç izlediği söylenen Osmanlı modernleşmesinin padişah kızları ve harem yaşamı üzerindeki yansımalarını görmekti. Bu çalışmayı tamamlamak bugüne kadar mümkün olmadı; ama bunun bir türevi olarak *Refia Sultan* kitabı çıktı ortaya. Bu kitapla, Sultan Abdülmecid dönemi ve sonrasında yaşanan büyük değişim bir padişah kızı özelinde ayrıntılı olarak incelendi. Her ne kadar bu örnek toplumsal anlamda açıklayıcı olmayacaksada o dönemde toplumun üst kesimlerinde başlayan değişimin ve oluşan yeni tüketim kalıpları ile ilişkilerin bir bireyin yaşıntısı üzerinden izlenmesini çok anlamlı bulduğumu ve *Refia Sultan*'nın da bu hususlarda eşsiz veriler sunduğunu söyleyebilirim. Öte yandan, *Valide Sultan*'ı kaleme aldiktan sonra, geriye

doğru baktığında, padişah kızlarının kurumsal konumuyla ilgili kitabı iyi ki 19. yüzyıl ağırlıklı olarak yazmamışım diyorum. Çünkü bu son kitabım, bu tür müesseselerle ilgili konuların bir kesiti alınarak değil de bir süreç olarak incelenmesi gerektiğini öğretti bana.

Valide Sultan'da harem konusunun İmparatorluğun başından sonuna kadar bir süreç olarak izlenmesi, yöntemsel olarak bu uzun süreç içerisinde kurumda oluşan en küçük bir değişim ve dönüşümün hemen fark edilmesini sağladığı gibi, daha önce kurumla ilgili yapılmış kesit incelemelerinin ne derece yanlış sonuçlara neden olabileceğini de açık bir şekilde gösterdi. Şöyle bir örnek açıklayıcı olabilir: Haremle ilgili birinci elden kaynaklara dayalı değerli çalışmalar yapmış olan Çağatay Uluçay, 19. yüzyıl belgelerinden hareketle, harem'in valide sultandan sonraki en yetkili kişisinin Hazinedar Usta olduğunu belirtir. Vakıa, bu değerlendirmeye Sultan Abdülmecid sonrası dönem için doğrudur, ancak öncesindeki yüzyıllar boyunca harem'in en yetkilisi Kethüda veya Kâhya Kadını'dır; valide sultanın mevcut olduğu dönemlerde bile haremdeki cariyelerin eğitimi ile disiplinin sağlanması görevleri ona ait olup bu işlerdeki başyardımcısı da Sultan Abdülmecid döneminde onun görevlerini üstlenen Hazinedar Usta idi. Hâl böyle iken, Uluçay, son dönem için geçerli olan bu değerlendirmesini bütün bir Osmanlı haremine genellemektedir. Bu örnek, müesseseleri bütün olarak değil de kesit olarak ele almanın ne denli önemli yanlışlara neden olabileceğini açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla Osmanlı müesseselerinin mutlaka bir süreç olarak izlenmesi gereklidir. Öte yandan bu yöntem haremde değişimin diğer müesseselere göre çok yavaş seyrettiğini ve hatta burada zamanın adeta durduğunu ve kuralların neredeyse yüzyıllarca değişmediğini göstermesi açısından da çok yararlı oldu.

Bu da uzun vadeye bakmak demek... Valide Sultan başlıklı kitabınıza kadar genellikle 19. yüzyıla ait

konularla ilgili kitap ve makaleler yazdınız. Mesela, merkez teşkilatının yirmi senesini, *Refia Sultan* veya *Sadullah Paşa* gibi bir insan ömrü sınırsında eserler kaleme aldınız, ancak dediğiniz gibi valide sultanlık müessesesini Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan yıkılışına deðin inceliyorsunuz. Bir kurumu tarihsel bir süreklilik içinde böyle uzun vadede anlatmanın zorlukları nelerdi?

Önemli bir soru bu. En esaslı problem, bütün bir Osmanlı tarihinin birincil ve ikincil kaynakları ile literatürüne nüfuz etmenin ve bu kadar geniş bir tarihî kesiti kuþatmanın zorluguðudur. Bu çalışma esnasında haremın sürekliliðini izleyebilmek amacıyla bu zorluklara göðüs germeye ve verileri mümkün mertebe gözden kaçırılmamaya gayret edildiyse de bu, kolay olmadı. Zira burada sorun sadece bu kadar geniş bir alanda veri toplama sorunu da deðildi, bu uzun dönemlerin problem, ayrıntı ve baþlantılarına da nüfuz edebilme meselesi idi. Yukarıda zikredilen harem belgelerinin yapısal problemlerini de bu zorluklara ilave etmek gerekir. Bu kadar uzun bir döneme ve kaynaklarına nüfuz edebilme çabası böyle bir çalışmanın en sıkıntılı yönüydü, ancak yukarıda da ifade edildiği üzere, harem gibi, üzerinde çok konuşulmasına rağmen hakkında çok az şey bilinen bir müesseseyi bir bütünlük içerisinde incelemek, bu kurumun süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ve kırılma noktalarını belirleme açısından bir o kadar da yararlı olmuştur. Haremle ilgili araştırmalarım yaklaþık yirmi beþ yıldan beri devam etmesine ve bu müessesenin problemleri hakkında hayli bilgi sahibi olduğumu zannetmemeye rağmen, bu kitabın kaleme alınması beþ yıl sürdü.

Kitaba bakınca valide sultanların Osmanlı saray protokolündeki yerleri, önemleri ve dönüşümleri bir tablo olarak ortaya çðkıyor. Görüyoruz ki harem kurumunun ve dolayısıyla da valide sultan gibi üst

seviyedeki kadınların siyasi otoritesi belli dönemlerde çok güçlü, ancak popüler algıya baktığımızda haremdeki kadınların ya da özelde valide sultanların siyasi iktidaları, padişahlar gibi karizma, güç ve meziyet olarak tarif edilmekten çok entrika, aşk ve cinsellik üzerrinden anlatılıyor. Bu coğrafyada bu tip kadın yönetici tariflerine – mesela Bizans tarihindeki kraliçe Theodora- çok rastlıyoruz. Sizce kadının siyasi alandaki yeri niye bu kadar olumsuz? Haremdeki bu kadınların siyasi güçleri nasıl değerlendirilmeli?

Kadınla ilgili olumsuz algı sadece siyasi alanla mı sınırlı, sosyal alan, yani toplumdaki algı bundan farklı mı? Veya şöyle de sorabiliyoruz, günümüzde ne değişti? Popüler meclarda kadınla ilgili genel-geçer entrika ve cinsellik algısı da yeni değildir, bunun tarihî bir derinliği vardır. Esasında hemen bütün geleneksel toplumlardaki kadın imajı benzerdir ve bu hiç de olumlu bir imaj değildir. Ancak asıl şaşırtıcı olan, modern dönemde de bunun bir türlü pozitif yöne evrilememesidir. Bilindiği gibi, toplumsal hafiza ve değerler hayli uzun bir süreçte oluşur ve bu değerler ile toplumsal tavırlar birdenbire ve âni reflekslerle evrilip değiştirilemezler. Kadınla ilgili yaklaşım ve kabuller de böyledir. Yüzlerin birikim ve tortusunun birdenbire dönüşmesini beklemek vakıaya uygun değil-

Yüzyılların birikim ve tortusunun birdenbire dönüşmesini beklemek vakıaya uygun değildir; zira, bu dönüşümün gerçekleşmesi, toplumda bu yönde bilinçli ve sürekli bir istek ve iradenin olmasını ve dahi uzun bir süreci gerektirir.

Eşi I. Ahmed'in iktidarından itibaren, öldürülüdüğü 1651 yılına kadar siyasi olayların ve iktidar oyuncunun içerisinde müthiş bir kariyer yapan Kösem Sultan'ın sahip olduğu siyasi tecrübe, o dönemde iş başında olan kaç devlet adamında vardı?

dir; zira bu dönüşümün gerçekleşebilmesi, toplumda bu yönde bilinçli ve sürekli bir istek ve iradenin olmasını ve dahi uzun bir süreci gerektirir.

Siyasi alandaki entrikacı kadın algı ve yaklaşımına gelince... Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan gibi güçlü kadınların padışahın iktidarının ortağı olduğu 16. yüzyılın son çeyreğinde ve 17. yüzyılın ilk yarısında yaşananların, bu algının oluşmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Esasında 16. yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyılın ilk yarısında kadınların iktidar üzerindeki etkinlikleri her ne kadar şekil olarak birbirlerine benzerse de bu iki dönem aslında ciddi farklılıklar gösterir. III. Murad, vaktinin büyük bir kısmını mevcut binalarını hayli genişlettiği Topkapı Sarayı haremde geçirdiği için, başta annesi Nurbanu Sultan olmak üzere haremdeki kadınlar ile ağalar ister istemez ön plana çıkip iktidarın yeni ortağı olurlar. III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan ise saray kadınlarının ve haremın etkinliğini daha da ileri götürerek sürdürür ve bu iki önemli figür, çocukların iktidarlarının en büyük, bilinçli ve istekli ortakları olurlar.

17. yüzyılın ilk yarısında ise durum biraz daha farklıdır; bu dönemdeki saray kadınları isteseler de iktidar oyuncunun dışında kalmazlardı. Aklı melekeleri yerinde olmayan I. Mustafa'nın ismini bilmemişiz annesi, 11 yaşında tahta geçen IV. Murad ile zihni melekeleri zayıf olan Sultan İbrahim'in annesi

Kösem Sultan ve 6,5 yaşında tahta geçen IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ın iktidar oyununun dışında kalma şansları var mıydı? Bu durumda, söz konusu valideler, padişah naibeliği görevini üstlenmeselerdi, bürokrasının saraydaki muhatabı kim olacaktı ve son sözün her zaman padişahta olduğu bir yönetim biçiminde devlet işleri nasıl yürütülecekti? Bu soruların cevabı, Kadınlar Saltanatı tezinin 17. yüzyıl ayağını büyük ölçüde ve esastan çürüttür. Aslında soru söyle de sorulabilir: Eşi I. Ahmed'in iktidarından itibaren, öldürdüğü 1651 yılına kadar siyasi olayların ve iktidar oyununun içerisinde müthiş bir kariyer yapan Kösem Sultan'ın sahip olduğu siyasi tecrübe, o dönemde iş başında olan kaç devlet adamında vardı? Bütün bu önemli etkenlere rağmen, dönemin aydınlarının onların konumunu kıyasıya eleştirdiklerini ve "nakisatu'l-akl", yani eksik akıllı olarak nitelendirdikleri kadınların devlet işlerine karışmalarının olumsuzluğuna işaret edip devleti zaafa uğratın unsurların en önüne, yöneticilerin kadınların sözyle hareket etmelerini yerleştirdiklerini biliyoruz. İşte bu yaklaşım ve değerlendirmeler saray kadınları etrafındaki olumsuz imajın da temellerini oluşturur.

Bahsettiğiniz iktidar yapısı içinde, haremdeki kadınların aldıkları unvanlar da değişiyor: Mesela "haseki sultan" kavramının kullanımından çıkması. Valide sultan kavramın kendisinin dönüşümü de önemli. Kitapta da görüldüğü gibi I. Süleyman'a kadar padişah anneleri hatun olarak geçerken sonra sultan (valide sultan) diye adlandırılıyorlar. Malum, en meşhurları Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan ve Turhan Sultan. Buradaki dönüşüm neyi vurguluyor? Sizin de kitabın adını *Harem'in Padişahı* koymanz manidar. Neden "padişah"?

III. Murad dönemin- den itiba- ren saray kadınlarının Topkapı Sarayı hare- mine yer-leşmeleri veardin- dan da I. Ahmed'den itibaren şehza- delerin sancaklara gönderil- meyip yine Saray'da alikonulma- ları sonucu iktidar oyu- nunda rol alabilecek aktörler coğalır.

16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yukarıda zikredilen gelişmeler, bu dönü- şümün izahı açısından önemlidir. Topkapı Sarayı'nın haremi o döneme kadar sadece sınırlı sayıda genç cariyenin yaşadığı bir mekân olup, padişahın çocuklu eşleri, çocuk- ları ve diğer harem mensupları bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin olduğu yerde bulunan Eski Saray'da yaşırdı. Bu durumda iktidar merkezine uzak oldukları için saray kadınlarının siyasi olaylara müdahaleleri de ister istemez sınırlı olur. Ancak III. Murad döneminden itibaren saray kadınlarının Topkapı Sarayı haremine yerleşmeleri veardin- dan da I. Ahmed'den itibaren şehzadelerin sancaklara gönderilmeyip yine Saray'da alikonulmaları, haremi, hanedanın erkek ve kadın üyelerinin toplandığı bir mekân hâline getirir. Böylece bir yandan iktidar oyununda rol alabilecek aktörler coğalırken, bir yandan da söz konusu oyun, haremın dar koridor- ları arasında sıkışıp yoğunlaşır. Bu gelişme- ler aynı zamanda haremde bu yeni vaziyet alışlara uygun bir kurumsallaşmanın, rollerin yeniden tanımlanmasının ve kartların karıl- masının da gerekçesini oluşturur.

Validen sultan için *Haremin Padişahı* nitelemesi, vakıaya uygundur; zira padişahın evi olan harem tek hâkimî, nâzîmî ve söz sahibi valide sultandi. Onun haremdeki bu yüksek ve düzenleyici rolünü gerek Topkapı Sarayı ve gerekse de diğer padişah sarayla- rındaki valide sultan dairelerinin merkezî

konumu da açıkça ortaya koyar. Bu daire, sakininin pozisyonu gibi, haremın merkezinde yer alır; padişahın haremdekilerle ilişkileri valide sultanın bilgisi dâhilinde gerçekleşir; tabir caizse validenin iradesi ve bilgisi dışında haremde kuş dahi uçamazdı.

Öte yandan *Valide Sultan* kitabına kadar hiç üzerinde durulmamış olan bir niteleme de kamuoyunun valide sultanları padişah gibi algıladığını ortaya koymaktadır. Nitekim Safiye Sultan'ı “padişah-ı mânevî” olarak nitelenen 17. yüzyıl aydınlarından Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, bununla, padişah olmadığı hâlde padişahın yetkilerini kullanma durumunu, yani padişahın naibeliğini kasteder. Yine aşağı yukarı aynı dönemin aydınlarından bir diğeri olan Katip Çelebi de, 7 yaşındaki IV. Mehmed'i “padişah-ı hakîkî” olarak nitelerken, Büyük Valide Kösem Sultan'ı da Karaçelebizade'ye benzer bir şekilde “padişah-ı mecâzî” olarak tanımlar. Görüldüğü gibi, dönemin aydınları da oğullarının iktidarının adeta ortağı olan valide sultanları padişah olarak nitelerler.

Siz uzun zamandır modernleşme üzerine de çalışıyorsunuz. Hatta doktora tezinizde modernleşmenin merkezi hükümet üzerindeki etkilerini incelediniz. Modernleşmeyi valide sultanlık kurumunda ne zaman görmeye başlıyoruz? Valide sultanların elliinde tuttukları güçleri modernleşme öncesi ve modernleşme dönemi arasında kıyasılsak önmüze nasıl bir tablo çıkar?

Harem-i hümayunda kurallar neredeyse yüzyıllarca adeta donmuş gibi ve değişim son derece yavaş ve sınırlı. Haremın, 16. yüzyılın ikinci yarısında iyice şekillendiği ve 17. yüzyılda da teşrifatı, söylemi, uygulamaları ve kuralları ile tam anlaşıyla tekemmelik ettiği anlaşılıyor. Sonraki dönemlerde ayrıntılarda bazı gelişmeler olursa da bunlar esasa taallük etmez. 17. yüzyılda saray kadınlarının bir yerde zorunlu olan müdaħalesi sonucunda kamuoyu ve aydınlarla oluşan tepkiler, son-

raki dönemlerde o derece görülmez. Bunun bir nedeni, saray kadınlarının devlet işlerine önceki dönemler kadar müdahale imkânı bulamamaları ve bir diğeri de artık validelerin sistem içerisindeki konumunun kamuoyunca bir ölçüde benimsenmiş olmasıdır.

Modern dönemin iki önemli valide sultani olan, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem ile Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal, önceki dönemlerin validelerine göre kamuoyunca daha fazla bilinir oldukları gibi, çocukların iktidarlarının bir tamamlayıcısı olarak da kabul görürler. Artık, dönemin rical ve şairleri, padişahın yanı sıra validesinin de bayram ve yeni yıl gibi önemli günlerini kutlar; valide sultan, İstanbul'un farklı yer ve kurumlarını ziyaret eder, müesseseler ve binaların temel atma ve açılış törenlerine oğluyla birlikte katılır, sergileri ziyaret eder. Ancak bütün bunları, aynen birkaç yüz yıl önce olduğu gibi, mahremiyet kurallarına riayet ederek yapar.

Kitapta üzerinde ayrıntılı durduğunuz bir diğer önemli konu da valide sultanların tören ve sair vesilelerle dağıttıkları ihsanlar ve vakıflar aracılığıyla yaptıkları hayırlar. Hediyeleşme adabını kadın tarihi çerçevesinde kültürel ve yönetimsel olarak nereye koyabiliriz?

Gerek hanedan mensuplarının alayla halk içine çıkmaları, gerek İstanbul'da ve genelde ülkenin farklı yerlerinde halk yararı için yaptırıdıkları vakıf ve hayır eserleri gerekse çok farklı vesilelerle hedİYEleşme ve ihsanlarda bulunma kültürü, kökeni hayli eskilere dayanan gelenekler olup hanedanın ve yönetici zümrənin halk nezdindeki meşruiyetinin en önemli araçları idi. İhsan ve atiyye kültürü ile kitlenin taleplerinin çoğu kere saray kadınları vesile edilerek karşılaşması hususu önemlidir. Zira valide sultanlar ve saray kadınları, padişahın "kahhar" kuvvetinin yanında, hanedanın yumuşak gücünü temsil ve halk da çoğu kere isteklerini padişah yerine validesine iletmemeyi tercih

eder; bu tür taleplerin valide sultan aracılığıyla karşılaşmasına dair veriler hayli eski dönemlere kadar iner. 19. yüzyılda ise bu anlayış daha da ileri götürülerek aynen padişahların Cuma selâmlıklarında olduğu gibi, halkın dilekleri valide sultana da ilettilir; çok aşırı bir talep olmadığı takdirde genelde bunların kabulü yönüne gidilirdi.

Halkın bu yaklaşımını besleyen ana damarlardan biri de *emirü'l-mü'minîn* olan padişahın, annesinin de *ümmü'l-mü'minîn*, hatta Pertevniyal Valide Sultan'da biraz daha ileri gidilerek *ümmü'd-dünya* olarak algılanması; daha açık bir ifadeyle, Hz. Peygamber'in halifesi olan padişahın annesinin bütün Müslümanların, hatta dünyadaki insanların annesi kabul edilmesi anlayışıdır. Padişah anneleri bu anlayışın sonucu olarak tekrar evlenemezlerdi. 1754'te III. Osman'ın tahta çıkması vesilesiyle padişahın annesi Şehsüvar Sultan'ın Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirilmesi tartışmaları esnasında yaşanan bir olay, kamuoyundaki valide sultan algısıyla uyum içerisindeidir. Bu sırada bazı kişilerin, bütün Müslümanların annesi sayılan valide sultanın valide alayına yüzü açık olarak katılması ve halkı selâmlayarak geçmesi gerektiğini dile getirmeleri ilginçtir.

Valide sultanlar, sadece vakıf eserleri vücuda getirerek halkın ihtiyaçlarını gidermekle kalmaz, zaman zaman hapishaneleri dolaşıp veya adamlarını gönderip borcundan dolayı hapis yatanların borçlarını ödeyerek tahliyelerini sağlar; bunu yaparken de müslim, gayrimüslim ayrimı gözetmezlerdi. Ayrıca mübarek günlerde ve bayramlarda fakir, düskün ve askerlere ihsanlarda bulunur; ödeme gücü içindeki hazineye yardım yapar ve bütün bu faaliyetlerle *ümmü'l-mü'minîn* anlayışını beslerlerdi.

Kaynaklar üzerinde biraz daha duracak olursak...
Genelde makam sahipleri, askerler ve siyasi yapıyı
şekillendirenler erkekler olarak kabul görüyor.
Kadınların tarihî kayıtlarda yer almazı gibi bir
genelleme üzerinden onlarla ilgili bir tarihi araş-

tırmak ve yazmak da sanki çok zor gibi algılanıyor. Ancak hem sizden önceki çalışmalarlardan hem de sizin son derece titiz arşiv taramalarınızından ortaya çıkan sonuç pek kaynak eksikliği göstermiyor.

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda bu yargının kısmen doğru olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, üst kesime ve özellikle de hanedana mensup kadınlara ait zengin belge ve veriler mevcuttur, ancak aynı şeyi alt kesimden kadınlar için söyleyemeyiz. Esasında toplumun alt tabakalarının sadece kadınları için değil, erkekleri için de bu yargı değişmez. Zira devletin sıradan insanı kayda geçirme ihtimali olan üç alan vardır: askerlik, vergi ve güvenlik. Bu üç alanda da sıradan insanlar bir özne değil, istatistikî bir veri olarak kayda geçirilir. Hâl böyle olunca doğal olarak bu tür çalışma ve monografiler ister istemez üst tabakanın kadınlarıyla sınırlı kalıyor. Bununla birlikte bu değerlendirmelerimizin devletin kurumsal yaklaşımını ve genel yapıyla ilgili durumu yansittığını, istisnai durumların her zaman mevcut olabileceğini de belirtmemiz gereklidir.

Padişah kızlarıyla ilgili olarak ise doğumlardan vefatlarına kadar hayli bol biyografik verilerin olduğu ve bu verilerin günümüze yaklaşıkça daha da çoğaldığı ifade edilebilir. Cariye kökenli saray kadınlarıyla ilgili veriler ise biraz daha sıkıntılıdır. Bu kadınların hareme intikallerinden ve hatta haremde haseki/kadınefendi, ikbal, valide sultan gibi belli bir hiyerarşije ulaşmadan önceki hayat serüvenleri ile kökenleri bizim için tam bir muammadır. Saray kadınlarıyla ilgili verilerin diğer bir problemi de bu belgeleri kimliklendirme sorunudur. Belgelerin büyük bir çoğunluğunun kim tarafından, hangi dönemde, kime hitaben yazıldığı belli olmadığı gibi, hemen tamamı tarihsizdir ve yazıları da gayet kötü ve kuralsızdır. Çünkü bunları kaleme alan kadınlar, değil okuyup yazmayı, Türkçeyi dahi sonradan öğrenmişlerdir. Belgelerin bu özelliklerinden dolayı söz konusu

verileri kullanmak son derece zordur ve ayrı bir maharet ve donanımı gerektirir. Nitekim en yetkin tarihçilerin bile bu verileri kullanırken önemli kimliklendirme hataları yaptıklarını biliyoruz.

2015'te Refia Sultan kitabınızın genişletilmiş baskısında ortaya çıkartığınız ve araştırmacılarla geniş bir antropolojik veri sunan *Refia Sultan*'nın ceyiz defterini yayımlamışınız. Bu kitapta da haremde kullanılan materyallerden bir 'yaşam' çıkarma fikriniz devam ediyor. Kitabin başından itibaren okura sıkıcı bir müessesese tarihi anlatımı değil, valide sultanların ve haremdeki yaşamışın hem renkli hem de sıkıcı taraflarını aktarıyorsunuz. Bu noktada dikkat çeken hususlardan biri de valide sultan ve cariyelerin kullandıkları eşyalardan onların hem kendi yaşamalarının hikâyelerini hem de dışarıyla olan bağlantılarını açıklamanız ki bu anlatıyla harem hayatının günümüzde 'tahayyül edilenden' çok farklı ve chelere sahip olduğu ortaya çıkıyor. Bu bağlanıtiları biraz daha açar misiniz?

Bu kitapta terekelerle ilgili yeni bir yöntem denedim, valide sultanın geriye bıraktığı eşyalardan hareketle onun haremdeki yaşamının boyutlarına ve sınırlarına dair birtakım öngörülerde bulundum, harem-

Valide sultanın geriye bıraktığı eşyalardan hareketle onun haremdeki yaşamının boyutlarına ve sınırlarına dair birtakım öngörülerde bulundum, haremdeki yaşamalarını canlandır- maya gayret ettim.